

Herbert G. Wells | Герберт Веллс

FILMER | ФІЛМЕР

(оповідання)

Передмова до оповідання Герберта Веллса «Філмер»

Оповідання **«Філмер» (Filmer)** Герберта Джорджа Веллса належить до тих творів письменника, у яких наукова фантастика поєднується із сатирою на суспільство, пресу, культ винахідництва та людську слабкість. Твір було написано й опубліковано **1901 року**, а його першою публікацією став британський ілюстрований тижневик *The Graphic* у грудні 1901 року. Згодом «Філмер» увійшов до збірки Веллса *Twelve Stories and a Dream*, опублікованої 1903 року.

Про що це оповідання?

У центрі твору — Філмер, талановитий винахідник, який створює літальну машину й переконаний, що знайшов практичний спосіб здійснити давню мрію людства — піднятися в повітря. Навколо його винаходу поступово виникає справжня медійна сенсація. Газети, підприємці, науковці, аристократи й публіка бачать у Філмері не стільки живу людину, скільки символ майбутнього, героя технічного прогресу та знаменитість.

Проте сам винахідник виявляється зовсім не схожим на безстрашного героя, яким його зробила преса. Напередодні вирішального випробування він опиняється перед страшним психологічним випробуванням: від нього очікують подвигу, якого він сам боїться.

Саме тут Веллс змінює звичний для фантастики ракурс. Його цікавить не лише питання **«чи зможе людина літати?»**, а передусім інше: **що станеться з людиною, коли суспільство вже оголосило її героєм, а вона сама ще не готова стати ним?**

Наука, преса і культ сенсації

«Філмер» особливо цікавий як твір своєї епохи. На початку ХХ століття авіація ще перебувала на межі між сміливим експериментом і реальністю. Веллс використовує цю атмосферу очікування майбутнього, щоб показати механізм створення суспільної сенсації.

У творі винахід дуже швидко перестає належати самому винахідникові. Його підхоплює преса, перетворює на видовище, а потім

вимагає від людини відповідності створеному нею образу. Газетний магнат Бенґерст уособлює саме цю силу масової інформації: для нього наукове відкриття водночас є грандіозною подією, видовищем і комерційним проектом.

У цьому полягає одна з найцікавіших сатиричних рис оповідання: **суспільство захоплюється не стільки самим відкриттям, скільки можливістю перетворити його на сенсацію.**

Людина проти створеного нею образу

Філмер — центральна і водночас трагічна постать оповідання. Він справді володіє науковими здібностями й створює працездатну літальну машину. Але винахідник не обов'язково є героєм у традиційному розумінні цього слова.

Веллс навмисно руйнує романтичний образ геніального винахідника. Філмер боїться власного винаходу, сумнівається, вагається і зрештою виявляється нездатним витримати тиск обставин. Саме ця суперечність робить його образ значно цікавішим за звичайний образ безстрашного героя.

І тут виникає важливе питання, яке Веллс залишає читачеві: **чи має людина бути такою, якою її зробила громадська думка?**

Чому варто прочитати «Філмера»?

Це коротке оповідання варто прочитати не лише як ранню історію про авіацію. Передусім це гостра сатирична історія про **славу, суспільні очікування, силу преси, культ технічного прогресу та ціну, яку іноді доводиться платити за публічний образ.**

Цікаво й те, наскільки сучасними виглядають деякі спостереження Веллса. Сьогодні замість газетної сенсації можуть працювати соціальні мережі, відеоплатформи та інформаційні алгоритми, однак механізм залишається знайомим: людину можна швидко перетворити на публічного героя, а потім так само швидко вимагати від неї відповідності цьому образу.

Водночас «Філмер» цікавий і з історико-фантастичного погляду. Веллс писав його в період, коли керований політ важчого за повітря апарата ще не став реальністю. Тому сьогодні особливо цікаво читати твір, створений буквально напередодні практичного народження авіації, і бачити, як письменник уявляв суспільну реакцію на появу літака.

Висновок

«Філмер» — це не просто фантастичне оповідання про винахідника та його літальну машину. Це **іронічна й водночас трагічна історія про зіткнення людини з власною славою**.

Веллс показує, що технічний прогрес сам по собі не робить людство сміливішим, мудрішим або щасливішим. За кожним великим відкриттям залишається людина — зі своїми страхами, слабкостями, амбіціями та сумнівами. А суспільство, яке спочатку підносить її до небес, може так само швидко скинути її з п'єдесталу.

Саме тому «Філмер» залишається цікавим і сьогодні. Це невеликий за обсягом твір, але за його фантастичною фабулою прихована значно ширша тема — **ціна прогресу та ціна слави**.

Перед читачем — один із менш відомих, але характерних творів раннього Герберта Веллса, у якому письменник із властивими йому іронією та фантазією поєднав наукове передбачення, соціальну сатиру й драму окремої людини.

А.Невідомий

ФІЛМЕР (оповідання)

Справді, опанування мистецтва польоту було справою тисяч людей — один висував припущення, інший проводив експеримент, — аж поки зрештою для завершення цієї роботи знадобилося лише одне потужне інтелектуальне зусилля. Але невблаганна несправедливість людської думки вирішила, що з-поміж усіх цих тисяч має бути обраний один чоловік, причому чоловік, який сам ніколи не літав, і проголошений винахідником — так само, як вона вирішила вшанувати Ватта¹ як винахідника парової машини, а Стівенсона² — як винахідника паровоза.

І, мабуть, серед усіх уславлених імен немає жодного, яке було б ушановане так гротескно й трагічно, як ім'я бідолашного Філмера — цього боязкого, інтелектуального створіння, яке розв'язало проблему, над якою світ упродовж стількох поколінь розмірковував, спантеличений і трохи наляканий; людини, яка натиснула на кнопку, що змінила мир і війну та мало не всі умови людського життя й щастя.

Ніколи ще це одвічне дивування з приводу нікчемності науковця перед величчю його науки не знаходило такого разючого підтвердження. Багато чого про Філмера є — і, мабуть, назавжди залишиться — глибоко незрозумілим: Філмери не приваблюють своїх Босвеллів³, — але основні факти й фінальна сцена достатньо ясні, а листи, нотатки та випадкові згадки дають змогу скласти всю картину до купи. І ось історія життя й смерті Філмера, якою вона постає, коли одне зіставляєш з іншим.

Перший достовірний слід Філмера на сторінках історії — це документ, у якому він просить прийняти його як оплачуваного студента з фізики до державних лабораторій у Саут-Кенсінгтоні⁴; там він називає себе сином «військового чоботаря»⁵ («шевця» — простонародною мовою) з Дувра й перелічує результати різних іспитів, що свідчать про його високі знання з хімії та математики.

Виявляючи певний брак гідності, він намагається підкреслити ці свої досягнення, посилаючись на бідність і несприятливі обставини, та називає лабораторію «в'язницею» своїх честолюбних прагнень — обмовка, яка ще більше підтверджує його претензію на те, що він цілковито присвятив себе точним наукам.

На документі є резолюція, з якої видно, що Філмера прийняли до цієї омріяної установи; однак донедавна жодних слідів його діяльності в державній установі знайти не вдавалося.

Тепер, однак, з'ясувалося, що, попри заявлену ним жагу до наукових досліджень, не минуло й року відтоді, як він отримав цю стипендію, коли можливість трохи збільшити свій безпосередній дохід спокусила Філмера відмовитися від неї, щоб стати одним із тих обчислювачів⁶, яким відомий професор платив по дев'ять пенсів за годину, використовуючи їх для виконання численних досліджень із фізики Сонця⁷, що проводилися ним опосередковано⁸, — досліджень, які й досі залишаються загадкою для астрономів.

Після цього, протягом семи років, за винятком списків успішності Лондонського університету, де видно, як він поволі підіймається до подвійної першої відзнаки⁹ ступеня бакалавра наук у математиці та хімії, немає жодних свідчень про те, як Філмер проводив своє життя.

Ніхто не знає, як і де він жив, хоча здається цілком імовірним, що він і далі утримував себе викладанням, водночас навчаючись, аби здобути цю відзнаку. І тоді, як не дивно, ми знаходимо його згадку в листуванні Артура Гікса, поета.

«Ти пам'ятаєш Філмера, — пише Гікс своєму другові Венсу; — ну, ВІН анітрохи не змінився: те саме вороже бурмотіння й огидне підборіддя — як МОЖЕ людина постійно ходити неголеною вже третій день? — і

якийсь злодійкуватий вигляд, наче він увесь час нишком намагається протиснутися поперед тебе; навіть його пальто й той потертий комір не подають жодних нових ознак того, що роки минають.

Він писав у бібліотеці, а я, заради Божого милосердя, сів поруч із ним, після чого він навмисне образив мене, прикривши свої записи. Схоже, він має якесь блискуче дослідження, над яким працює, і підозрює, що саме я з усіх людей — із моїм Бодлійським буклетом¹⁰, який зараз друкується! — можу його вкрасти.

Він здобув надзвичайні відзнаки в університеті — пройшов їх із якимось поспішним слинявим завзяттям, ніби боявся, що я переб'ю його, перш ніж він устигне розповісти мені все, — і говорив про здобуття ступеня доктора наук¹¹ так, наче йшлося про те, щоб узяти кеб¹².

А потім він запитав, чим я займаюся, — з якоюсь порівняльною інтонацією, і його рука нервово розпростерлася, просто-таки захисно накривши аркуш паперу, за яким ховалася дорогоцінна ідея — його єдина надія.

«Поезією, — сказав він. — Поезією. А чого ж ти, Гіксе, намагаєшся навчати в ній?»

Ця річ — провінційний професорчик¹³, який саме перебуває в процесі проростання, і я щиро дякую Господу за те, що якби не дорогоцінний дар лінощів, то й я міг би піти цим шляхом — до доктора наук і загибелі...»

Цікавий маленький епізод, який, як мені схильніше думати, застав Філмера саме в момент або майже в момент народження його відкриття. Гікс помилився, передбачаючи для Філмера професорську посаду в провінції. Наступного разу ми бачимо його вже з лекцією про «гуму та замінники гуми» перед Товариством мистецтв¹⁴ — він став керівником великої фабрики з виробництва пластичних речовин¹⁵, — і, як тепер відомо, на той час уже був членом Аеронавтичного товариства¹⁶, хоча в обговореннях цього товариства нічого не висловлював, без сумніву, воліючи дозріти до свого великого задуму без сторонньої допомоги.

А вже протягом двох років після тієї доповіді перед Товариством мистецтв він гарячково почав оформляти цілу низку патентів і в різноманітні, не надто гідні способи проголошувати про завершення розрізнених досліджень, які зробили можливою його літальну машину.

Перша чітка заява про це з'явилася у вечірній газеті, що коштувала півпенні¹⁷, завдяки посередництву одного чоловіка, який винаймав кімнату в тому самому будинку, що й Філмер. Його остаточна поспішність після довгої, наполегливої та таємної праці, схоже, була спричинена непотрібною панікою: Бутл¹⁸, відомий американський науковий

шарлатан, зробив заяву, яку Філмер неправильно витлумачив як випередження власної ідеї.

То в чому ж саме полягала ідея Філмера?

Насправді дуже проста.

До його часу розвиток аеронавтики пішов двома різними шляхами й привів, з одного боку, до повітряних куль — великих апаратів, легших за повітря, що легко підіймалися вгору й порівняно безпечно спускалися, але безпорадно пливли за будь-яким вітром, який їх підхоплював; а з другого — до літальних машин, які існували лише в теорії, — величезних плоских конструкцій, важчих за повітря, що приводилися в рух і утримувалися в ньому важкими двигунами та здебільшого розбивалися під час першого ж спуску.

Але якщо не брати до уваги той факт, що неминуче остаточне падіння робило їх непридатними, вага літальних машин давала їм таку теоретичну перевагу: вони могли рухатися крізь повітря проти вітру — необхідна умова, якщо повітряне судноплавство мало набути будь-якого практичного значення.

Особлива заслуга Філмера полягає в тому, що він побачив спосіб поєднати в одному апараті протилежні й доти несумісні переваги повітряної кулі та важкої літальної машини, причому цей апарат за потреби міг бути або важчим, або легшим за повітря.

Він запозичив підказки у скоротливих міхурів риб¹⁹ та пневматичних порожнин птахів²⁰. Він винайшов систему скоротливих і цілком герметичних балонів, які в розгорнутому стані могли легко підняти весь літальний апарат, а після стискання складною «мускулатурою», яку він обплів навколо них, майже повністю втягувалися всередину каркаса.

Великий каркас, який підтримували ці балони, він спорудив із порожнистих жорстких трубок; повітря з них за допомогою хитромудрого пристрою автоматично відкачувалося в міру того, як апарат опускався, і після цього труби залишалися без повітря стільки, скільки було потрібно аеронавтові.

У його машині не було ані крил, ані пропелерів, якими оснащувалися всі попередні аероплани²¹, а єдиним двигуном, якого вона потребувала, був компактний і потужний невеликий механізм, необхідний для стискання балонів.

Філмер зрозумів, що створений ним апарат може, коли каркас спорожнений від повітря, а балони розширені, піднятися на значну висоту; потім він може стиснути свої балони й впустити повітря в каркас, а, регулюючи вагу, ковзати вниз крізь повітря в будь-якому бажаному напрямку.

Під час падіння він набиратиме швидкості й водночас втрачати вагу, а накопичений під час стрімкого руху вниз імпульс можна буде використати за допомогою переміщення вантажів, щоб знову підняти його в повітря в міру розширення балонів.

Ця концепція, яка й досі лежить в основі конструкції всіх успішних літальних машин, однак, потребувала величезної праці над деталями, перш ніж її можна було втілити в дійсність. І цю працю Філмер — як він звик розповідати численним журналістам, які юрмилися навколо нього в зеніті його слави, — «віддав без жалю й без ощадливості».

Його особливою проблемою була еластична оболонка скоротливого балона.

Він виявив, що потребує нової речовини, і у відкритті та виробництві цієї нової речовини, як він ніколи не забував підкреслити перед своїми співрозмовниками, «виконав набагато важчу роботу, ніж навіть у самому здійсненні мого, здавалося б, значнішого відкриття».

Але не слід гадати, ніби ці інтерв'ю відбувалися одразу після проголошення Філмером свого винаходу. Минуло майже п'ять років, протягом яких він боязко залишався на своїй гумовій фабриці — схоже, він цілковито залежав від невеликого заробітку, який отримував там, — роблячи невдалі спроби переконати цілком байдужу публіку, що він справді винайшов те, що винайшов.

Більшу частину свого вільного часу він присвячував написанню листів до наукової та щоденної преси тощо, в яких докладно викладав остаточний результат своїх винаходів і вимагав фінансової допомоги. Уже цього самого було б достатньо, щоб його листи відправляли до кошика для сміття.

Усі свої канікули, які йому вдавалося влаштувати, він витрачав на безплідні розмови з швейцарами провідних лондонських газет — він напрочуд погано вмів викликати довіру в порт'є²², — а одного разу навіть намагався домогтися, щоб Військове міністерство²³ взялося за його роботу разом із ним.

Зберігся конфіденційний лист генерал-майора Волліфайра²⁴ до графа Фрогса²⁵.

«Цей чоловік — навіжений і до того ж нахаба²⁶», — пише генерал-майор у своїй прямолінійній, розважливій армійській манері, — і таким чином залишив японцям можливість заволодіти, як вони згодом і зробили, першістю в цій галузі військової справи — першістю, яку вони й досі, на наше превелике невдоволення, утримують.

А потім, завдяки щасливому випадку, виявилось, що мембрана, яку Філмер винайшов для свого скоротливого балона, придатна для

клапанів нового нафтового двигуна, і він отримав кошти, щоб виготовити випробувальну модель свого винаходу.

Він залишив посаду на гумовій фабриці, припинив будь-яке подальше листування і, з тією певною потайливістю, яка, схоже, була невіддільною рисою всіх його дій, узявся за роботу над апаратом.

Схоже, він розпорядився виготовити його деталі й зібрав більшу частину апарата в одній кімнаті в Шордічі²⁷, але остаточне складання відбулося в Дімчерчі²⁸, у Кенті.

Він не зробив апарат достатньо великим, щоб він міг нести людину, зате надзвичайно винахідливо використав для керування його польотом те, що тоді називали променями Марконі²⁹.

Перший політ цієї першої практично придатної літальної машини відбувся над кількома полями поблизу мосту Бурфорд³⁰, неподалік Гайта³¹, у Кенті, а Філмер слідував за нею та керував її польотом на спеціально сконструйованому моторному трициклі.

Політ, зважаючи на всі обставини, був дивовижно успішним.

Апарат привезли возом із Дімчерча до мосту Бурфорд; там він піднявся на висоту майже трьохсот футів, звідти стрімко майже повернувся до Дімчерча, на ходу розвернувся, знову піднявся, зробив коло й нарешті неушкодженим опустився на поле позаду заїзду «Бурфорд-Брідж»³².

Під час його спуску сталася дивна річ.

Філмер зліз зі свого трицикла, переліз через роздільний насип³³, що лежав між ним і апаратом, пройшов, мабуть, двадцять ярдів назустріч своїй перемозі, розкинув руки в дивній жестикуляції — і впав непритомний.

Тоді кожен зміг пригадати моторошну блідість його обличчя й усі ознаки надзвичайного хвилювання, які вони спостерігали протягом усього випробування, — те, що за інших обставин вони, можливо, вже забули б.

Пізніше, у заїзді, на нього без жодного зрозумілого приводу напав напад істеричного плачу.

Загалом свідків цієї події було менше двадцяти, і здебільшого це були малоосвічені люди. Лікар із Нью-Ромні³⁴ побачив зліт, але не спуск, бо його кінь, наляканий електричним обладнанням на трициклі Філмера, поніс його, і лікар добряче гепнувся.

Двоє поліцейських із поліції графства Кент³⁵ спостерігали за подією з воза, не при виконанні службових обов'язків, а бакалійник³⁶, який об'їжджав Марш³⁷, збираючи замовлення, та дві жінки-велосипедистки, здається, майже завершували список освічених людей серед присутніх.

Були там і двоє репортерів: один представляв фолкстонську газету³⁸, а другий був журналістом четвертого розряду та автором «симпозіумів»³⁹; його витрати, не враховуючи гонорару, оплатив сам Філмер, який, як завжди, прагнув належної реклами — і тепер уже цілком усвідомлював, яким чином такої належної реклами можна домогтися.

Цей останній належав до тих письменників, які вміють надати переконливого відтінку нереальності навіть найправдоподібнішим подіям, і його напівжартівливий опис цієї справи з'явився на журнальній сторінці одного популярного видання.

Але, на щастя для Філмера, розмовна манера цього чоловіка виявилася переконливішою. Він пішов запропонувати Бенґгерсту⁴⁰, власникові «Нової газети»⁴¹ і одному з найздібніших та найменш сумлінних людей лондонської журналістики, ще одну статтю на цю тему, і Бенґгерст миттєво вхопився за ситуацію.

Репортер зникає з нашої оповіді — без сумніву, отримавши вельми сумнівну винагороду, — а Бенґгерст, сам Бенґгерст, з подвійним підборіддям, у сірому костюмі з саржевої тканини⁴², з черевом, голосом, жестами — словом, увесь Бенґгерст — з'являється в Дімчерчі, йдучи за своїм великим, неперевершеним журналістським нюхом.

Він миттю все зрозумів: що це таке і чим воно може стати.

І від одного його дотику, так би мовити, довго стримувані дослідження Філмера вибухнули славою.

Він миттю й найпишнішим чином став сенсацією⁴³.

Переглядаєш підшивки газет за 1907 рік⁴⁴ і просто не можеш повірити, наскільки стрімким і палючим міг бути газетний бум у ті часи.

Липневі газети нічого не знають про польоти, нічого не бачать у польотах і своїм надзвичайно промовистим мовчанням заявляють, що люди ніколи не літатимуть, не можуть літати й не повинні літати.

У серпні ж польоти й Філмер, польоти й парашути, повітряна тактика⁴⁵, японський уряд, Філмер і знову польоти витіснили війну в Юньнані⁴⁶ та золоті копальні Верхньої Гренландії⁴⁷ з першої шпальти.

А Бенґгерст уже дав десять тисяч фунтів⁴⁸, а понад те, Бенґгерст давав ще п'ять тисяч фунтів, і Бенґгерст віддав свої відомі, чудові (але досі безплідні) приватні лабораторії та кілька акрів землі⁴⁹ біля своєї приватної резиденції на пагорбах Суррею⁵⁰ для наполегливого й бурхливого — у стилі Бенґгерста — завершення повнорозмірної практичної літальної машини.

Тим часом на очах у привілейованого натовпу, що збирався в обгородженому саду міської резиденції Бенґгерста у Фулгемі⁵¹, Філмер щотижня демонстрував робочу модель, випробовуючи її можливості.

«Нова газета», витративши на початку величезні кошти, але зрештою отримавши прибуток, подарувала своїм читачам чудовий фотографічний сувенір із першого такого заходу.

І тут нам знову стає в пригоді листування Артура Гікса з його другом Венсом.

«Я бачив Філмера в усій його славі, — пише він, із тією легкою ноткою заздрості, яка природна для його становища поета *passé*⁵². — Чоловік виголений і причесаний, одягнений за модою лектора Королівського інституту⁵³ на денному засіданні: найновіший фасон фрака й довгі лаковані черевики⁵⁴; і взагалі має надзвичайно смугастий вигляд⁵⁵ — щось середнє між великою совоподібною людиною і переляканим, присоромленим, самосвідомим пройдисвітом⁵⁶, якого безжально виставили напоказ. На шкірі його обличчя — жодної краплі кольору; голова виступає вперед, а ті дивні маленькі темно-бурштинові очі нишком нишпорять навколо, вишукуючи свою славу. Одяг сидить на ньому бездоганно, але водночас так, ніби він купив його готовим. Він і досі говорить бурмотінням, але, як можна розібрати, виголошує при цьому грандіозні, самовпевнені речі; якщо Бенґгерст бодай на хвилину втрачає нитку розмови, він інстинктивно відступає до задніх рядів груп; а коли переходить через газон Бенґгерстового маєтку, видно, що він трохи захеканий, рухається уривчасто і стискає свої слабкі білі руки в кулаки. Він перебуває у стані напруження — жахливого напруження. І він — Найвеличніший Винахідник Цієї чи Будь-якої Іншої Епохи⁵⁷, Найвеличніший Винахідник Цієї чи Будь-якої Іншої Епохи! Найдужче вражає те, що він, здається, якимось зовсім не очікував цього — принаймні не в такому вигляді. Бенґгерст повсюди, енергійний розпорядник⁵⁸ свого великого маленького видовища, і я присягаюся, що перш ніж він закінчить із цією машиною, то збере на своєму газоні всіх до одного; ще вчора він прибрав до рук прем'єр-міністра⁵⁹, і, хай береже його Бог, той у найперший свій візит зовсім не здавався якимось особливо велетенським. Тільки уявіть! Філмер! Наш непримітний, немитий Філмер — Слава британської науки! Герцогині юрмляться навколо нього, прекрасні, сміливі аристократки⁶⁰ своїми прекрасними, чистими й гучними голосами кажуть: “О, містере Філмер, як ВИ це зробили?”

Звичайні люди, що стоять десь на узбіччі всього цього, надто далеко, щоб почути відповідь. Можна уявити собі щось приблизно таке: “Невтомна й безкорислива праця, мадам, і, можливо... не знаю... але, можливо, дешиця особливого хисту”».

На цьому Гікс закінчує, і фотографічний додаток до «Нової газети»⁶¹ цілком відповідає цьому описові. На одному знімку машина спускається

до річки, а внизу, крізь просвіт між в'язами, видно вежу Фулемської церкви; на іншому Філмер сидить біля своїх батарей керування, а довкола нього стоять великі й прекрасні світу цього, тоді як Бенґерст скромно, але рішуче тримається позаду. Композиція напрочуд влучна. Значну частину Бенґерста затуляє леді Мері Елкінгорн⁶², яка, попри подих скандалу та свої тридцять вісім років, досі прекрасна; це єдина людина, чиє обличчя не видає жодної ознаки того, що вона помітила камеру, яка саме в ту мить клацала, увічнюючи їх усіх.

Отже, це зовнішні факти історії, але, зрештою, вони й справді лише зовнішні факти. Про справжній інтерес цієї справи ми, природно, знаємо дуже мало. Що відчував Філмер у той час? Наскільки сильно приховувалося якесь неприємне передчуття під цим новісіньким і модним фракком? Він був на шпальтах дешевих вечірніх газет, пенні-газет, шестипенсових і дорожчих видань⁶³ — скрізь однаково, і весь світ визнавав його “Найвеличнішим Винахідником Цієї чи Будь-якої Іншої Епохи”. Він винайшов придатну до практичного використання літальну машину, і щодня там, серед пагорбів Суррею, готували до запуску модель натуральної величини. А коли вона була готова, з його винаходу та виготовлення неминуче впливало — і весь світ, здавалося, сприймав це як щось само собою зрозуміле; не було жодної шпарини в цій щільній лаві очікування⁶⁴, — що він гордо й весело сяде в неї, підніметься разом із нею в повітря і полетить.

Але тепер ми досить добре знаємо, що проста гордість і веселість під час такого вчинку були напрочуд несумісні з внутрішнім складом Філмера. Тоді це нікому й на думку не спадало, але факт залишається фактом. Тепер ми можемо з певною впевненістю припустити, що ця думка значну частину дня раз у раз виникала в його голові, а з маленької записки до його лікаря, де він скаржиться на постійне безсоння, маємо найвагоміші підстави вважати, що ночами вона цілковито панувала над ним: думка про те, що, попри всю теоретичну безпеку, для нього це зрештою буде до біса нудотною, незручною й небезпечною справою — борсатися в порожнечі на висоті близько тисячі футів⁶⁵ над землею.

Ймовірно, ще на початку того періоду, коли він став Найвеличнішим Винахідником Цієї чи Будь-якої Іншої Епохи, перед ним уже постав образ того, як доведеться робити те і се, а внизу під ним простягатиметься безмежна порожнеча. Можливо, колись у юності він глянув із великої висоти або якось надзвичайно неприємно впав; можливо, якась звичка спати на неправильному боці⁶⁶ породила той неприємний сон про падіння, який відомий кожному, і саме так прищепила йому цей жах; але щодо сили цього жаху тепер не залишається жодного сумніву.

Очевидно, раніше, у свої роки досліджень, він ніколи не замислювався про цей обов'язок — літати; машина була його метою, але тепер за межами цієї мети відкривалося щось нове, і особливо — цей запаморочливий вир там, нагорі. Він був Відкривачем і своє відкриття здійснив. Але Літаючою Людиною він не був, і лише тепер починав ясно усвідомлювати, що від нього очікують ще й польоту.

Та хоч би як сильно ця думка не займала його голову, до самого кінця він жодним словом не виказував її; тим часом він снував туди й сюди між розкішними лабораторіями Бенґгерста, давав інтерв'ю, купався в славі⁶⁷, носив гарний одяг, їв добру їжу й жив у елегантній квартирі, насолоджуючись надзвичайно щедрим бенкетом тієї доброї, грубої, здорової Слави та Успіху, якими людина, котра всі свої роки прожила голодною — саме такою голодною, як він, — цілком закономірно мала б насолоджуватися.

Згодом щотижневі зібрання у Фулемі припинилися. Одного дня модель лише на мить не послухалася керування Філмера — або ж його відволікли компліменти архієпископа. Так чи інакше, вона раптом задерла ніс надто круто вгору саме тоді, коли архієпископ сипав латинською цитатою, виглядаючи при цьому точнісінько як архієпископ із книжки, і впала на Фулем-роуд⁶⁸ за три ярди⁶⁹ від коня, запряженого в омнібус⁷⁰. Мить вона, мабуть, ще простояла, приголомшлива у своїй позі й сама приголомшена тим, що сталося; потім зім'ялася, розсипалася на шматки, здригаючись і ламаючись, а омнібусний кінь при цьому випадково загинув.

Філмер не почув кінця архієпископового компліменту. Він підвівся й дивився, як його винахід стрімко зникає з поля зору, недосяжний для нього. Його довгі білі руки все ще стискали непотрібний тепер апарат керування. Архієпископ простежив за його спрямованим у небо поглядом із тривогою, яка аж ніяк не личила архієпископові.

А тоді пролунав удар, і з дороги донеслися крики та галас, що нарешті розрядили напруження Філмера.

«Боже мій!» — прошепотів він і сів.

Майже всі інші або витріщалися вгору, намагаючись побачити, де зникла машина, або кидалися до будинку.

Після цього виготовлення великої машини пішло ще швидше. За її спорудженням наглядав Філмер — завжди трохи повільний і надзвичайно обережний у своїх рухах, із дедалі більшою заклопотаністю в думках. Його турбота про міцність і справність апарата була неймовірною. Найменший сумнів — і він відкладав усе, доки сумнівну деталь не можна було замінити. Вілкінсон, його старший помічник, кипів

від деяких таких затримок, наполягаючи, що здебільшого вони цілком непотрібні. Бенґерст у «Новій газеті» всіляко звеличував терплячу впевненість Філмера, а дружині своїй гірко лаяв її; Мак-Ендрю, другий помічник, схвалював мудрість Філмера.

«Нам же не потрібен провал, чоловіче», — казав Мак-Ендрю. — «Він цілком правильно робить».

І щоразу, коли випадала нагода, Філмер докладно пояснював Вілкінсону та Мак-Ендрю, як саме належить керувати кожною частиною літальної машини і як вона має працювати, так що зрештою вони були б не менш, а навіть більш здатними, ніж сам він, провести її крізь небеса, коли нарешті настане час.

Тепер я можу лише уявити, що якби на цьому етапі Філмер спромігся чітко визначити для себе, що саме він відчуває, і зайняти певну позицію щодо свого польоту, він міг би без особливих труднощів уникнути цього болісного випробування. Якби все це ясно сформувалося в його свідомості, він міг би вдатися до безлічі різних заходів. Певна річ, він без жодних труднощів знайшов би спеціаліста, який виявив би в нього слабе серце або якусь шлункову чи легеневу недугу, що стала б йому на заваді, — саме цим шляхом, як мене дивує, він не скористався, — або ж, якби йому вистачило мужності, міг би просто й остаточно заявити, що не має наміру цього робити.

Але річ у тому, що, хоч страх і величезною мірою панував у його свідомості, сам по собі він був аж ніяк не виразним і не визначеним. Мені здається, протягом усього цього періоду він переконував себе, що, коли настане час, виявиться спроможним упоратися. Він був наче людина, яку щойно схопила тяжка хвороба, але яка каже, що лише трохи нездужає, і сподівається незабаром видужати. Тим часом він відкладав завершення машини й дозволяв припущенню, що саме він нею полетить, укорінюватися навколо себе та розростатися дедалі пишніше. Він навіть приймав наперед висловлені компліменти щодо своєї мужності. І, якщо не брати до уваги цієї таємної боязливості, немає жодного сумніву, що вся та похвала, відзнаки й метушня, якими його оточили, були для нього надзвичайно приємним і навіть п'яним напоєм.

Леді Мері Елкінгорн дещо ускладнила для нього становище.

Як саме ЦЕ почалося, було для Гікса невичерпною темою для припущень. Найімовірніше, спочатку вона просто була з ним трохи «мила» — з тією своєю неупередженою прихильністю, — а може, в її очах він, так виразно вирізняючись, коли керував своїм чудовиськом у верхніх просторах, мав якусь особливість, якої Гікс у ньому помічати не схилявся. І якось вони, мабуть, опинилися на мить достатньо самі, а у

великого Відкривача знайшлося достатньо мужності, щоб щось трохи особисте пробурмотіти чи випалити.

Як би там не почалося, немає сумніву, що воно почалося, а невдовзі стало цілком помітним світові, який звук знаходити в пригодах леді Мері Елкінгорн чималу розвагу. Це ускладнювало справу, бо стан закоханості в такому незайманому в любовних справах розумі, як у Філмера, мав би зміцнити його рішучість — якщо не настільки, щоб цілком, то принаймні значною мірою — зустрітися з небезпекою, якої він боявся, і водночас заважав йому вдаватися до тих способів ухиляння, які за інших обставин були б для нього природними й цілком властивими.

Залишається лише гадати, що саме леді Мері відчувала до Філмера і що вона про нього думала. У тридцять вісім років можна набути чимало мудрості й водночас так і не стати цілком мудрою, а уява й далі достатньо активно працює, створюючи омани та здійснюючи неможливе. В її очах він постав дуже значущою людиною, а це завжди має вагу; до того ж він володів здібностями — унікальними здібностями, як здавалося, — принаймні в повітрі. Його виступ із моделлю мав у собі щось від могутнього чаклунського заклинання, і жінки споконвіку виявляли нерозумну схильність вважати, що коли чоловік має здібності, то він неодмінно має й Силу⁷¹.

А якщо це вже було так, то все, що було негідного у манерах і зовнішності Філмера, ставало додатковою чеснотою. Він був скромний, ненавидів показуху; але коли настане нагода, де знадобляться СПРАВЖНІ якості, — ось тоді! Тоді все й побачать!

Покійна місіс Бемптон вважала за потрібне донести до леді Мері свою думку, що Філмер, якщо взяти все до уваги, був таки доволі «грубом»⁷².

«Безперечно, це не такий чоловік, якого мені коли-небудь доводилося зустрічати», — сказала леді Мері з цілковито незворушним спокоєм.

А місіс Бемптон, кинувши швидкий, майже непомітний погляд на цей спокій, вирішила, що зі свого боку, принаймні щодо того, щоб щось іще сказати леді Мері, вона зробила все, чого від неї можна було очікувати. Зате іншим людям вона сказала дуже багато.

І нарешті, без жодної зайвої поспішності чи непристойної метушні, настав цей день — великий день, коли Бенггерст пообіцяв своїй публіці — тобто фактично всьому світові, — що політ нарешті буде досягнутий і підкорений.

Філмер побачив, як він настає; він стежив за ним ще в темряві, до сходу сонця, спостерігав, як гаснуть зорі, а сірі й перлинно-рожеві барви зрештою поступаються чистому блакитному небу сонячного безхмарного дня. Він дивився на все це з вікна своєї спальні в

новозбудованому крилі тюдорівського будинку⁷³ Бенґгерста. І коли зорі одна за одною зникали, а обриси й форми речей починали виринати з безформної темряви, він, безперечно, дедалі виразніше бачив святкові приготування за групами буків біля зеленої альтанки у віддаленій частині парку⁷⁴: три трибуни для привілейованих глядачів, не обстругану, щойно встановлену огорожу довкола майданчика, сараї та майстерні, венеційські щогли⁷⁵ і прапори, що майоріли, — усе це Бенґгерст вважав неодмінним; але на світанку, коли не було ані подиху вітру, вони чорніли й мляво звисали. А серед усього цього височіла велика форма, накрита брезентом.

Для людства ця форма була дивним і жахливим знаменням — початком чогось, що неодмінно мало поширитися, розростися, змінитися, а зрештою підкорити собі всі людські справи; але щодо Філмера дуже сумнівно, щоб вона постала перед ним інакше, ніж у вузькому, особистому світлі.

Кілька людей чули, як він ходив туди-сюди в ранні години ночі⁷⁶, — адже величезний будинок був переповнений гостями завдяки господареві-видавцеві, який ще до того, як усі зрозуміли значення слова «стиснення»⁷⁷, уже вмів ущільнювати натовп гостей до неймовірних меж.

А близько п'ятої години, якщо не раніше, Філмер вийшов зі своєї кімнати й попрямував зі сплячого будинку до парку, який на той час уже ожив від сонячного світла, співу птахів, білок і ланей. Мак-Ендрю, який також рано вставав, зустрів його біля машини, і вони разом підійшли оглянути її.

Сумнівно, щоб Філмер узагалі поснідав, попри настійливість Бенґгерста. Щойно гостей зібралося вже чимало, він, здається, усамітнися у своїй кімнаті. Близько десятої він вийшов звідти до чагарникової частини саду⁷⁸, найімовірніше тому, що побачив там леді Мері Елкінгорн. Вона прогулювалася туди-сюди, розмовляючи зі своєю давньою шкільною подругою, місіс Бревіс-Крейвен, і хоча раніше Філмер ніколи не зустрічав цієї пані, він приєднався до них і деякий час ішов поруч. Попри блискучість леді Мері, кілька разів між ними западала мовчанка. Ситуація була непроста, а місіс Бревіс-Крейвен не зуміла опанувати її складність.

«Він справив на мене враження, — сказала вона згодом, — дуже нещасної людини, якій було що сказати і яка понад усе хотіла, щоб їй допомогли це сказати. Але як можна було йому допомогти, коли не знаєш, що саме він хоче сказати?»

О пів на дванадцяту огорожені місця для публіки у віддаленій частині парку були вщерть заповнені; вздовж дороги, що оперізувала зовнішню

частину парку, безперервним потоком тяглися екіпажі⁷⁹, а гості маєтку розсипалися газонами, чагарниками та куточком внутрішнього парку — блискучо вбраними групами, і всі прямували до літальної машини.

Філмер ішов у групі з трьох осіб — разом із Бенґгерстом, який був надзвичайно й демонстративно щасливий, та сером Теодором Гіклом, президентом Аеронавтичного товариства. Позаду майже впритул ішли місіс Бенґгерст, леді Мері Елкінгорн, Джорджина Гікл і декан Стейс⁸⁰. Бенґгерст говорив багато й просторовито, а ті проміжки, які він залишав у своїй промові, заповнював Гікл люб'язними зауваженнями на адресу Філмера. Сам Філмер ішов між ними й не вимовляв ані слова, крім неминучих відповідей.

Позаду місіс Бенґгерст слухала напрочуд доречну й витончену бесіду декана з тією метушливою увагою до значніших представників духовенства, якої не змогли викорінити в ній десять років соціального піднесення та панування у вищому товаристві⁸¹; а леді Мері, безперечно, з цілковитою впевненістю в тому, що світ зрештою позбудеться своїх ілюзій⁸², спостерігала за похиленими плечима такого чоловіка, якого їй ніколи раніше не доводилося зустрічати.

Коли центральна група показала перед огороженою територією, пролунали деякі вітальні вигуки, але оплески й вигуки були не дуже одностайними й зовсім не підбадьорливими. Вони вже наблизилися до апарата на п'ятдесят ярдів⁸³, коли Філмер поспішно озирнувся через плече, щоб оцінити відстань до жінок, які йшли позаду, і вирішив нарешті сказати перше за весь час після виходу з будинку слово, яке сам розпочав. Голос у нього був трохи хрипкий, і він урвав Бенґгерста посеред фрази про Прогрес⁸⁴.

«Слухай, Бенґгерсте», — сказав він і замовк.

«Так», — відповів Бенґгерст.

«Я хотів би... — Він змочив губи. — Мені недобре...»

Бенґгерст різко зупинився.

«Що?» — вигукнув він.

«Якийсь дивний стан». Філмер хотів рушити далі, але Бенґгерст стояв нерухомо. «Не знаю. Може, за хвилину мені стане краще. Якщо ні... можливо... Мак-Ендрю...»

«Тобі НЕдобре?» — перепитав Бенґгерст, вдивляючись у його біле обличчя.

«Люба моя!» — сказав він, коли місіс Бенґгерст підійшла до них. — «Філмер каже, що йому НЕдобре».

«Трохи дивно почуваюся», — вигукнув Філмер, уникаючи погляду леді Мері. — «Може минути...»

Запала пауза.

Філмер раптом відчув, що він — найсамотніша людина у світі.

«У будь-якому разі, — сказав Бенґерст, — політ має відбутися. Можливо, якби ви на хвилинку десь сіли...»

«Думаю, це через натовп», — сказав Філмер.

Знову запала коротка пауза. Бенґерст уважно подивився на Філмера, а потім перевів погляд на ту частину публіки, яку було видно за огорожею.

«Дуже прикро, — сказав сер Теодор Гікл, — але все-таки... я припускаю... ваші помічники... Звичайно, якщо ви почуваетесь не у формі й не маєте бажання...»

«Не думаю, що містер Філмер дозволив би собі ТАКЕ навіть на мить», — сказала леді Мері.

«Але якщо нерви містера Філмера вже не витримують... це навіть може бути небезпечно для нього — намагатися...» — Гікл кашлянув.

«Саме тому, що це небезпечно...» — почала леді Мері й відчула, що досить ясно висловила свою позицію і те, чого, на її думку, має дотримуватися Філмер.

У Філмері боролися суперечливі мотиви.

«Я відчуваю, що мушу піднятися», — сказав він, дивлячись на землю. Він підвів очі й зустрів погляд леді Мері. «Я хочу піднятися», — сказав він і блідо усміхнувся до неї. Він повернувся до Бенґерста. «Якби я міг просто десь присісти на хвилину, подалі від цього натовпу й сонця...»

Бенґерст, принаймні, починав розуміти, у чому річ. «Заходьте до моєї маленької кімнати в зеленому павільйоні», — сказав він. «Там досить прохолодно». Він узяв Філмера під руку.

Філмер знову повернув обличчя до леді Мері Елкінгорн. «За п'ять хвилин я буду цілком у нормі», — сказав він. «Мені страшенно шкода...»

Леді Мері Елкінгорн усміхнулася йому. «Я навіть подумати не міг...» — сказав він Гіклу й підкорився наполегливому потягові Бенґерста.

Решта залишилися дивитися, як вони віддаляються.

«Він такий крихкий», — сказала леді Мері.

«Безперечно, це надзвичайно нервовий тип», — сказав декан, слабкістю якого було вважати весь світ, за винятком одружених священнослужителів із величезними родинами, «невротичним».

«Звичайно, — сказав Гікл, — йому зовсім не обов'язково підніматися в повітря лише тому, що він винайшов...»

«Як він МІГ би цього уникнути?» — запитала леді Мері, і в її голосі ледь-ледь прозвучала зневага.

«Звичайно, було б дуже прикро, якби він захворів саме тепер», — трохи суворо сказала місіс Бенґгерст.

«Він не захворіє», — сказала леді Мері, і, безперечно, вона зустрілася поглядом із Філмером.

«ТИ будеш у порядку», — сказав Бенґгерст, коли вони прямували до павільйону. «Тобі всього лиш треба хильнути трохи бренді. Це маєш зробити саме ти, розумієш. Ти ж... Тобі добряче дістанеться, розумієш, якщо дозволиш іншому чоловікові...»

«О, я хочу піднятися, — сказав Філмер. — Я буду в порядку. Власне кажучи, я вже майже схиляюся до того, щоб зараз... Ні! Гадаю, спершу я хильну трохи бренді».

Бенґгерст завів його до маленької кімнати й заходився шукати в порожньому графині залишки напою. Потім вирушив на пошуки запасів. Його не було, мабуть, хвилин п'ять.

Історію цих п'яти хвилин неможливо розповісти. Час від часу люди на найсхіднішій із трибун, споруджених для глядачів, могли бачити обличчя Філмера за шибкою вікна, коли він визирав назовні; потім воно віддалялося й зникало. Бенґгерст зник, вигукуючи щось за великою трибуною, а невдовзі з'явився дворецький і попрямував до павільйону з тацею.

Кімната, де Філмер дійшов свого останнього рішення, була приємним маленьким приміщенням, дуже просто обставленим зеленими меблями та старим бюро, адже Бенґгерст у всьому, що стосувалося його приватного життя, був людиною простою. На стінах висіли невеликі гравюри за картинами Морланда, а на полиці стояли книжки. Але так склалося, що Бенґгерст залишив на письмовому столі невелику гвинтівку, з якою час від часу бавився, а в кутку камінної полиці стояла жерстяна коробка, де залишалося три чи чотири патрони. Ходячи туди-сюди кімнатою та борючись зі своєю нестерпною дилемою, Філмер спочатку прямував до акуратної маленької гвинтівки, що лежала впоперек промокального паперу, а потім — до маленької червоної етикетки:

«.22 LONG».⁸⁵

Річ, мабуть, миттю спала йому на думку.

Здається, ніхто не пов'язав постріл із ним, хоча в замкненому приміщенні постріл із рушниці мав прозвучати гучно, а в більярдній було кілька людей, відділених від нього лише перегородкою з лат та штукатурки. Але щойно дворецький Бенґгерста відчинив двері й відчув кислуватий запах диму, він, за його словами, відразу зрозумів, що

сталося. Адже принаймні слуги в домі Бенґерста вже здогадувалися, що відбувається в думках Філмера.

Увесь цей тяжкий день Бенґерст поводився так, як, на його думку, мав би поводитися чоловік перед лицем безнадійного лиха, а його гостям здебільшого вдавалося не наполягати на очевидному факті — хоча цілком приховати своє розуміння цього було неможливо, — що покійний досить витончено й цілковито ошукав Бенґерста. За словами Гікса, публіка в огороженому для глядачів місці розійшлася «як компанія, яка щойно відлупцювала шахрая»⁸⁶. І, здається, у потязі до Лондона не знайшлося жодної душі, яка не знала б від самого початку, що літати людині цілком неможливо. «Але ж він міг би спробувати, — казали багато хто, — після того як зайшов так далеко».

Увечері, коли Бенґерст залишився майже сам, він зламався і поводився як людина з глини⁸⁷. Мені розповідали, що він плакав, а це, мабуть, являло собою вельми ефектну сцену, і він напевно казав, що Філмер зруйнував йому життя, а весь апарат запропонував Мак-Ендрю і продав йому за півкрони⁸⁸. «Я подумаю...» — сказав Мак-Ендрю після укладення угоди й замовк.

Наступного ранку ім'я Філмера вперше було менш помітним у «Новій газеті», ніж у будь-якій іншій щоденній газеті світу. Решта світових наставників — із різним ступенем категоричності, залежно від їхньої власної гідності та рівня конкуренції між ними й «Новою газетою», — проголосили «Повний провал нової літальної машини» та «Самогубство шахрая». Але в районі Північного Суррею зустріч новини була дещо іншою через спостереження незвичайних явищ у повітрі.

За ніч Вілкінсон і Мак-Ендрю вступили в запеклу суперечку щодо справжніх мотивів необачного вчинку свого начальника.

«Чоловік, безперечно, був жалюгідною, боягузливою істотою, але що стосується його науки, то він НЕ був шахраєм, — сказав Мак-Ендрю. — І я готовий продемонструвати це твердження на практиці, містере Вілкінсоне, щойно ми матимемо тут трохи більше простору й спокою. Бо я не маю жодної довіри до всієї цієї публічності під час експериментальних випробувань».

І саме з цією метою, поки весь світ читав про безсумнівний провал нової літальної машини, Мак-Ендрю ширяв і описував у повітрі широкі віражі⁸⁹ з великою амплітудою та гідністю над районами Іпсума та Вімблдона; а Бенґерст, знову сповнений надії та енергії й не зважаючи ані на громадську безпеку, ані на Торговельну палату⁹⁰, кружляв навколо, намагаючись привернути його увагу, — у моторному автомобілі та в самій піжамі. Він побачив початок польоту, коли відсував штору на вікні

своєї спальні, — і серед іншого мав із собою кінокамеру, яку згодом виявили заклиненою⁹¹. А Філмер лежав на більярдному столі в зеленому павільйоні, накритий простирадлом.

1901 р.

Переклад: А.Невідомий, 2026 р.

Примітки

1. Ватт (Watt) — Джеймс Ватт (1736–1819), шотландський винахідник і інженер. Його традиційно пов'язують із удосконаленням парової машини, хоча вислів «винахідник парової машини» історично є спрощенням.

2. Стівенсон (Stephenson) — Джордж Стефенсон (1781–1848), англійський інженер, один із піонерів залізничного транспорту та паровозобудування. Як і у випадку з Ваттом, Веллс свідомо послуговується спрощеним уявленням про «винахідника».

3. Босвелл (Boswell) — Джеймс Босвелл (1740–1795), шотландський письменник і біограф Семюела Джонсона. Його знаменита біографія Джонсона зробила ім'я Босвелла символом відданого біографа, який ретельно фіксує життя видатної людини. Вислів Веллса «Філмери не приваблюють своїх Босвеллів» означає, що життя таких людей не привертає біографів, здатних залишити по собі детальний життєпис.

4. Саут-Кенсінгтон (South Kensington) — район Лондона, який у XIX столітті став важливим осередком наукових, освітніх і культурних установ. Тут розташовувалися, зокрема, державні наукові та освітні заклади.

5. «Військовий чоботар» (military bootmaker) — майстер, який виготовляв або ремонтував взуття для військовослужбовців. У тексті Гікс одразу пояснює цю офіційну характеристику простішим словом *cobbler* — «швець», «чоботар».

6. Обчислювачі (computers) — у тогочасному науковому середовищі *computer* означало не електронну обчислювальну машину, а людину, яка професійно виконувала математичні розрахунки. До появи сучасних комп'ютерів великі наукові обчислення часто розподіляли між спеціально найманими працівниками.

7. Фізика Сонця (solar physics) — галузь фізики, що досліджує Сонце, його будову, випромінювання, атмосферу та фізичні процеси, які на ньому відбуваються.

8. Опосередковано (vicarious) — тут ідеться про дослідження, які професор формально здійснював сам, але значну частину практичної роботи доручав іншим. Саме тому Веллс уживає слово з відтінком «через посередників», «чужими руками».

9. Подвійна перша відзнака (double first class) — особливо високе академічне досягнення в британській університетській системі того часу: студент здобував найвищу категорію результатів одразу з двох дисциплін або груп дисциплін. Тут Філмер отримує її з математики та хімії.

10. Бодлійський буклет (Bodley Booklet) — згадка про видання, пов'язане з Бодліанською бібліотекою (*Bodleian Library*) Оксфордського університету. У цьому місці Гікс іронічно натякає на власну літературну діяльність і друкований матеріал, яким він пишається. Саме словосполучення *Bodley Booklet* має жартівливий відтінок і не означає загальновідомого окремого видання.

11. D.Sc. (Doctor of Science) — *Doctor of Science*, доктор наук; у британській університетській системі науковий ступінь, вищий за рівень бакалавра та пов'язаний із значними науковими досягненнями.

12. Кеб (cab) — найманий кінний екіпаж для перевезення пасажирів у містах Великої Британії XIX — початку XX століття, попередник сучасного таксі.

13. Професорчик (professorling) — зневажливо-іронічне утворення від *professor*. Гікс кепкує з молодого, провінційного та, на його думку, ще недозрілого професора або науковця. Суфікс у цьому слові передає не просто малий вік, а насмішливе ставлення до претензійності такого персонажа.

14. Товариство мистецтв (Society of Arts) — британська організація, заснована 1754 року як товариство сприяння мистецтвам, виробництву й торгівлі. У тексті йдеться про лондонське товариство, відоме нині як Royal Society of Arts (RSA). Наукові, технічні та промислові доповіді були одним із напрямів його діяльності.

15. Пластичні речовини (plastic substances) — у контексті кінця XIX — початку XX століття це поняття мало ширше значення, ніж сучасне слово «пластик». Воно могло охоплювати різні матеріали, здатні під дією тепла, тиску або інших чинників набувати й зберігати нової форми.

16. Аеронавтичне товариство (Aeronautical Society) — мається на увазі товариство, присвячене науковому й технічному дослідженню

польотів та авіонавтики. У Великій Британії того часу таким осередком було Aeronautical Society of Great Britain, засноване 1866 року.

17. Вечірня газета за півпенні (halfpenny evening paper) — масова вечірня газета, що продавалася за півпенні. Такі дешеві видання були розраховані на широке міське коло читачів і часто містили сенсаційні або популяризаторські матеріали.

18. Бутл (Bootle) — персонаж оповідання, відомий американський «науковий шарлатан». Веллс не дає тут докладної біографії Бутла, тому його не слід ототожнювати з реальною історичною постаттю без додаткових підстав. У тексті він виконує роль суперника, чиє передчасне повідомлення спонукає Філмера до поспішних дій.

19. Скоротливі міхури риб (contractile bladders of fish) — ймовірно, автор має на увазі плавальні міхури риб та їхню здатність змінювати об'єм і тим самим впливати на плавучість. Формулювання Веллса не є сучасним точним анатомічним описом.

20. Пневматичні порожнини птахів (pneumatic cavities of birds) — система повітряних порожнин і повітряних мішків, пов'язаних із дихальною системою птахів. Вона сприяє вентиляції легень і пов'язана з особливостями будови пташиного тіла.

21. Аероплан (aeroplane) — тогочасна назва літального апарата, важчого за повітря. Слово широко вживалося наприкінці XIX — на початку XX століття; згодом у різних мовах його значною мірою витіснили відповідники на кшталт «літак».

22. Порт'є (hall-porter) — працівник при вході до великого будинку, установи або редакції, який зустрічав відвідувачів, контролював доступ і виконував різні доручення. У лондонських газетних редакціях такого працівника часто називали *hall-porter*. У тексті є комічний підтекст: Філмер не здатен навіть переконати швейцара пропустити його до потрібної людини.

23. Військове міністерство (War Office) — британське державне відомство, яке до XX століття відповідало за управління британською армією. Назва *War Office* у тогочасному тексті означає саме центральний орган військового управління, а не військову установу в сучасному вузькому розумінні.

24. Генерал-майор Волліфайр (Major-General Volleyfire) — вигадане сатиричне ім'я. Англійське *volley fire* означає залповий вогонь, тобто одночасний або узгоджений рушничний вогонь групи солдатів. Ім'я персонажа стилізоване під прізвище військового, але водночас має комічне військово-бойове звучання.

25. Граф Фрогс (Earl of Frogs) — очевидно вигадане сатиричне ім'я. *Frog* означає «жаба», а множина *frogs* — «жаби». Веллс навмисно створює абсурдне аристократичне ім'я, яке контрастує з серйозністю офіційного листа.

26. «Навіжений і до того ж нахаба» (a crank and a bounder to boot) — *crank* у британській англійській означає дивакувату, ексцентричну людину, особливо таку, чиї ідеї вважають безглуздими або нав'язливими. *Bounder* — зневажливе слово для людини з поганими манерами, нахабною або негідною поведінки. Вираз *to boot* означає «до того ж», «на додачу». Важливо, що генерал-майор висловлюється грубо й просторічно, попри офіційний характер листа.

27. Шордіч (Shoreditch) — історичний район Лондона, розташований на схід від центральної частини міста. На межі XIX і XX століть він був густонаселеним районом із численними майстернями, фабриками та промисловими підприємствами.

28. Дімчерч (Dymchurch) — село на південному узбережжі графства Кент, неподалік Ла-Маншу. Саме тут, за оповіддю Веллса, Філмер здійснював остаточне складання своєї машини.

29. Промені Марконі (Marconi rays) — так на той час могли називати радіохвилі або бездротові електромагнітні сигнали, пов'язані з роботами Гульєльмо Марконі. Тут Веллс використовує сучасну для своєї епохи технологію як засіб дистанційного керування літальним апаратом.

30. Міст Бурфорд (Burford Bridge) — міст у Кенті, поблизу Гайта. У творі він слугує місцем першого випробувального польоту машини Філмера.

31. Гайт (Hythe) — місто на південному узбережжі Кенту, неподалік протоки Ла-Манш. Воно входить до так званих Cinque Ports — історичної групи портових міст південно-східної Англії.

32. Заїзд «Бурфорд-Брідж» (Burford Bridge Inn) — заїжджий двір або постійний заклад поблизу мосту Бурфорд. Слово *inn* у британському контексті означало традиційний заклад для подорожніх із можливістю проживання, харчування та утримання коней.

33. Роздільний насип (dyke) — тут *dyke* означає земляний насип або рів із насипом, що слугував для розмежування земельних ділянок, відведення води чи захисту від затоплення. У цьому контексті Філмер перелазить через таку земляну перешкоду, яка відділяла його від поля з апаратом.

34. Нью-Ромні (New Romney) — місто в графстві Кент на південному сході Англії, в історичній області Ромні-Марш. У часи Веллса це був невеликий провінційний населений пункт.

35. Поліція графства Кент (Kent constabulary) — тогочасна територіальна поліцейська служба графства Кент. Слово *constabulary* означало організовану поліцейську службу певної території.

36. Бакалійник (grocer) — торговець бакалійними товарами: продуктами тривалого зберігання, чаєм, цукром, борошном тощо. У британських містечках і селах бакалійники нерідко приймали замовлення від постійних клієнтів, відвідуючи їхні домівки.

37. Марш (the Marsh) — тут ідеться про Ромні-Марш (*Romney Marsh*), низинну прибережну область у Кенті, значною мірою осушену й пристосовану для сільського господарства. Веллс використовує скорочену місцеву назву — просто «Марш».

38. Фолкстонська газета (Folkestone paper) — газета, що видавалася у Фолкстоні (*Folkestone*), портовому місті Кенту, неподалік місця описаних подій.

39. «Симпозіум» (symposium journalist) — тут слово вжито іронічно. *Symposium* походить від грецького слова на позначення бенкету або товариської бесіди й у журналістиці могло означати матеріал, побудований як обговорення певної теми різними голосами або авторами. «Журналіст-симпозіумник» у Веллса — радше насмішлива характеристика другорядного письменника, який працює в такому жанрі.

40. Бенґгерст (Banghurst) — вигаданий персонаж. Це енергійний і безцеремонний газетний магнат, власник «Нової газети». Ім'я має виразно сатиричне звучання: воно нагадує англійське *bang* — «удар», «гуркіт», що добре відповідає образу агресивного журналістського підприємця.

41. «Нова газета» (New Paper) — вигадане Веллсом газетне видання. Назва навмисно проста й узагальнена; у контексті твору це впливова масова газета, здатна миттєво перетворити наукову новину на сенсацію.

42. Саржа (twill) — тканина з характерним діагональним переплетенням ниток. Саржеві тканини широко використовувалися для виготовлення чоловічого одягу.

43. Став сенсацією (a Boom) — *boom* у журналістській та економічній лексиці означає раптовий і бурхливий сплеск популярності, уваги або комерційного інтересу. Веллс навмисно подає це слово майже як власну назву: Бенґгерст миттєво перетворив Філмера на «бум».

44. 1907 рік — цей рік є важливою часовою точкою оповіді. Веллс переносить вигадану історію Філмера в реальний історичний період, коли авіація переживала стрімкий розвиток після перших успішних польотів братів Райт.

45. Повітряна тактика (aerial tactics) — військове застосування літальних апаратів, зокрема питання розвідки, спостереження, пересування та ведення бойових дій із повітря. На початку ХХ століття така сфера лише формувалася.

46. Війна в Юньнані (war in Yunnan) — згадка про події в китайській провінції Юньнань. Тут Веллс використовує реальні геополітичні назви та події як сатиричний контраст: ще зовсім недавно вони вважалися гідними першої шпальти, але раптово їх витіснила сенсація навколо Філмера.

47. Золоті копальні Верхньої Гренландії (gold mines of Upper Greenland) — у тексті це одна з газетних сенсацій, які нібито цікавили публіку до появи Філмера. Формулювання має сатиричний характер; Веллс навмисно підкреслює мінливість газетної уваги.

48. Фунт (pound) — британський фунт стерлінгів. Сума в десять тисяч фунтів у 1907 році була надзвичайно великою приватною інвестицією. Наступні п'ять тисяч фунтів також становили значну суму.

49. Акр (acre) — британська одиниця площі, приблизно 0,405 гектара. Кілька акрів — це кілька гектарів землі.

50. Суррей (Surrey) — графство на південний захід від Лондона. Пагорби Суррею традиційно були заміською місцевістю, де заможні лондонці мали великі приватні будинки та маєтки.

51. Фулгем (Fulham) — район Лондона на південному заході міста, розташований на північному березі Темзи. У тексті йдеться про міську приватну резиденцію Бенґгерста, де влаштовувалися показові садові прийоми для запрошеної публіки.

52. Poet passé — французький вислів буквально означає «поет, який уже минув», «поет минулого». Тут іронічне означення людини, чия поетична слава вже відійшла в минуле.

53. Королівський інститут (Royal Institution) — британська науково-просвітницька установа, заснована 1799 року в Лондоні. Публічні лекції її науковців були відомою частиною інтелектуального життя Великої Британії.

54. Patent shoes — буквально «патентоване взуття», тобто взуття з лакованої блискучої шкіри. У цьому контексті йдеться про модне формальне чоловіче взуття.

55. Streakiness — авторське комічне слово, пов'язане з *streaky* — «смугастий», «строкатий». Тут воно створює гротескне враження дивної, неприродної зовнішності Філмера.

56. Bounder — британське розмовне слово для людини з поганими манерами, нахабної або морально сумнівної поведінки; приблизні відповідники — «пройдисвіт», «нахаба», «хам».

57. “The Greatest Discoverer of This or Any Age” — перебільшений газетний титул Філмера. Його постійне повторення є частиною сатири Веллса на культ знаменитості та газетну сенсаційність.

58. M.C. (Master of Ceremonies) — церемоніймейстер, розпорядник урочистого заходу або публічного видовища. Бенґгерст зображений як людина, що активно організовує та контролює весь спектакль навколо Філмера.

59. Prime minister — прем'єр-міністр Великої Британії. У романному контексті ім'я політика не називається, тому конкретизувати його не слід.

60. Peeresses — жінки, які належать до британського перства, тобто дружини або вдови перів, а також жінки, які самі мають відповідний титул. У перекладі передано як «аристократки».

61. Photographic supplement — спеціальний ілюстрований фотографіями додаток до газети, характерний для тогочасної преси. Такі додатки використовувалися, зокрема, для сенсаційних подій і знаменитостей.

62. Lady Mary Elkinghorn — леді Мері Елкінгорн, персонаж твору. Її титул *Lady* тут вказує на належність до британської аристократії.

63. Halfpenny, penny, sixpenny papers — газети, що продавалися відповідно за півпенні, один пенні та шість пенсів. Ціна відображала різницю в типі, обсязі й престижності видання. Веллс підкреслює, що Філмер став сенсацією для преси всіх рівнів.

64. Serried front of anticipation — метафоричний вислів із військовою лексикою: *serried* означає щільно зімкнений, вишикуваний у стрій. Тут ідеться про суцільне, майже одностайне очікування публіки, що Філмер неодмінно полетить.

65. A thousand feet or so — приблизно тисяча футів, тобто близько 305 метрів. Для початку XX століття така висота під час польоту була значною і психологічно лякаючою.

66. Sleeping on the wrong side — дослівно «спати на неправильному боці». Тут це напівжартівливе припущення оповідача про можливу причину нічних кошмарів Філмера; йдеться про поширене уявлення, що певна поза під час сну може спричиняти неприємні сни.

67. Lionised — від *lionize*, «робити предметом загального захоплення», «носити на руках», «оточувати підвищеною увагою». У британській англійській XIX–початку XX століття слово часто вживалося щодо знаменитостей, яких суспільство прагнуло побачити й ушанувати.

68. Fulham Road — Фулем-роуд, одна з важливих вулиць південно-західного Лондона, що проходить через Фулем і Челсі.

69. Yard — англійська одиниця довжини, що дорівнює 0,9144 метра. Три ярди — приблизно 2,74 метра.

70. 'Bus horse — скорочене від *omnibus horse*, кінь, запряжений в омнібус — міський кінний громадський транспорт того часу. Апостроф у *'bus* позначає скорочення слова *omnibus*.

71. Power — «Сила» — Веллс навмисно протиставляє *powers* — конкретні здібності Філмера — і *Power* — майже містичну, узагальнену «силу» чоловіка. Саме тому слово в оригіналі виділене великою літерою.

72. Grub — британське розмовне, зневажливе слово для неохайної, непоказної, грубої або соціально незграбної людини. Тут воно характеризує Філмера як фізично та манерою поведінки непривабливого «простака» або «неотесу».

73. Tudor house — будинок у стилі Тюдорів, тобто архітектури, що наслідує англійські будівлі доби правління династії Тюдорів (1485–1603). У тексті це також підкреслює аристократичну й показну атмосферу маєтку Бенґгерста.

74. Outer park — віддалена, зовнішня частина великого приватного парку навколо маєтку. Йдеться не про громадський парк, а про територію маєтку Бенґгерста.

75. Venetian masts — декоративні щогли, встановлені для святкового оформлення; прикметник «венеційські» передає характерний декоративний стиль, а не обов'язково походження самих щогл із Венеції.

76. In the small hours — сталий англійський вислів на позначення найпізніших нічних годин, зазвичай після опівночі й перед світанком.

77. Compression — буквально «стиснення», «ущільнення». Тут Веллс жартома характеризує Бенґгерста як такого видавця-господаря, який умів розмістити у своєму маєтку величезну кількість гостей, ніби стискаючи їх у просторі. Формулювання в оригіналі навмисно комічне й дещо парадоксальне.

78. Shrubbery — частина саду або парку, засаджена кущами й декоративними чагарниками. У великих англійських маєтках *shrubbery* часто була окремою ландшафтною зоною для прогулянок.

79. Equipages — тут не просто «екіпажі» у загальному значенні, а приватні кінні екіпажі заможних гостей: карети, коляски тощо. Слово має виразний аристократичний відтінок.

80. Dean of Stays — декан Стейс, персонаж твору. *Dean* — високий церковний сановник, який очолює кафедральний собор або відповідний церковний підрозділ. Ім'я *Stays* у Веллса, ймовірно, має комічний відтінок,

але без додаткового контексту не варто надавати йому конкретного символічного значення.

81. Social ascent and ascendancy — буквальне поєднання «соціального піднесення й панування». Веллс іронічно показує, що десять років перебування у вищому товаристві не позбавили місіс Бенґерст трепетної, майже раболіпної уваги до впливових духовних осіб.

82. The world's disillusionment — буквально «розчарування світу», але тут ідеться про впевненість леді Мері в тому, що справжня сутність Філмера зрештою стане очевидною і зруйнує нинішні ілюзії щодо нього.

83. Fifty yards — п'ятдесят ярдів, приблизно 45,7 метра.

84. Progress — «Прогрес» тут написано з великої літери, оскільки йдеться про характерне для кінця XIX — початку XX століття уявлення про Прогрес як про загальний історичний рух людства до науки, технічного розвитку та цивілізації. У вустах Бенґерста це також звучить як газетно-публіцистичний лозунг.

85. .22 LONG — позначення малокаліберного набою калібру .22 дюйма (приблизно 5,6 мм), зокрема різновиду набою .22 Long. У тексті ця етикетка на коробці з патронами стає для Філмера безпосереднім нагадуванням про можливість самогубства.

86. Welsher — британське розмовне слово, що означає людину, яка ухиляється від сплати боргу або ставки, шахрая, який не виконує взятого на себе зобов'язання. Гікс порівнює поведінку публіки з натовпом, який щойно провчив такого шахрая.

87. «Поводився як людина з глини» — образний вислів Веллса. Йдеться про людину, яка втратила внутрішню стійкість і фактично розсипалася під тягарем пережитого. Образ навмисно звучить гротескно після опису Бенґерста як енергійного й владного організатора.

88. Півкрона — британська монета номіналом 2 шилінги 6 пенсів, тобто 1/8 фунта стерлінгів. У цьому епізоді мізерна сума підкреслює різкий контраст із величезними коштами, які раніше витрачалися на проєкт Філмера.

89. Віражі — повороти та вигини траєкторії літального апарата в польоті. *Curvetting* тут передає демонстративні, широкі маневри Мак-Ендрю в повітрі.

90. Торговельна палата (Board of Trade) — британська державна установа, яка на той час опікувалася широким колом питань торгівлі, промисловості, мореплавства та безпеки у відповідних сферах. Згадка про неї посилює сатиричний ефект: Бенґерст нехтує не лише здоровим глуздом, а й офіційними вимогами безпеки.

91. Кінокамера — на початку XX століття кінознімальна апаратура була механічною й технічно складною; *jammed* означає, що механізм камери заклинило, тому вона не могла нормально працювати.